

Ο γιακωβινισμός στη μαρξιστική σκέψη

του Massimo L. Salvadori

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ

Το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στο γιακωβινισμό και στη μαρξιστική σκέψη είναι τόσο ευρύ, ώστε χρειάζεται να περιορίσουμε σε σημαντικό βαθμό το θέμα και σε σχέση με αυτό τον περιορισμό να κάνουμε μια διευκρίνιση. Η έκθεσή μας περιορίζεται από τη μια πλευρά, στο να αναλύει με ποιο τρόπο ο γιακωβινισμός, σαν μοντέλο και σαν μύθος, επηρέασε τα διάφορα μοντέλα της μαρξιστικής σκέψης' από την άλλη να εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο μερικοί μεταξύ των κυριότερων εκπροσώπων του διεθνούς μαρξισμού, εξέτασαν και θεώρησαν το γιακωβινισμό.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δύο ερμηνευτικοί πόλοι

Στη μαρξιστική σκέψη μπορούμε να συγκεκριμενοποιήσουμε δύο κύριους, τύπους κρίσης: έναν αρνητικό και έναν θετικό. Σύμφωνα με τον πρώτο: ο γιακωβινισμός αντιπροσώπευε μια ουτοπιστική προσπάθεια, ιδεολογικο-πολιτικής φύσης, ν' αντιπαχθεί στους νόμους της αστικής κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης. Στην προοπτική αυτή ο τερορισμός ήταν το σημάδι ενός μη ορθολογικού, στην ουσία ουτοπικού υποκειμενισμού. Ακόμα: ο γιακωβινισμός αντιπροσώπευσε το σχέδιο που αντέτασσε τη σφαίρα της πολιτικής στη σφαίρα της οικονομίας που χρησιμοποιούσε το κράτος για να ενδυναμώσει την κοινωνία των πολιτών. Κυρίως σ' αυτή την πειστική βρίσκεται η πηγή του τερορισμού, σαν υποκειμενική ισχύς της πολιτικής θέλησης και τον ίδιο καιρό της πτώσης της. Συνεχίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι ο γιακωβίνικος τερορισμός, σαν μη ορθολογική ουτοπιστική δύναμη συνεπάγεται, άπαξ και αλλοιωθεί, την ισορροπία ανάμεσα στη δομή και στην υπερδομή, ανάμεσα στην κοινωνία των πολιτών και το κράτος, την ανοικοδόμηση με μια μεταταλάντευση τεροροστικής φύσης που έχει αντίθετη όψη, όπως εμφανίστηκε με τον Θερμιδώρ, και όπως, κατά συνέπεια, μπορούσε να διαφυλαχτεί μέσω μιας σταθεροποίησης, όπως η Βοναπαρτιστική.

Ο δεύτερος τύπος κρίσης στηρίζεται στην ανατροπή του προηγούμενου. Κι αν ακόμη ως επί το πλείστον, εκφράζει την εκτίμηση πως ο ιστορικός γιακωβινισμός εξέφρασε τα όρια της ιστορικής ανωριμότητας, στην προσπάθεια να προσφέρει μια λύση στα προβλήματα της δημοκρατίας στα πλαίσια της αστικής κοινωνίας, κι επομένως τη βάση της αδιάλυτης αντίθεσης, από την άλλη πλευρά υπογραμμίζει το γεγονός πως ο γιακωβινισμός έθεσε ρωμαλέα την προβληματική του ξεπεράσματος των μειονεκτημάτων μιας νέας αριστοκρατίας που κι αυτή, επίσης, καταπιέζει το λαό το ίδιο όπως και η παλιά αριστοκρατία. Σ' ένα τέτοιου είδους πλαίσιο ο γιακωβινισμός προσλαμβάνει το χαρακτήρα του προοδευτικού ουτοπισμού, της δυναμικής που, αν δεν μπόρεσε να λύσει, τουλάχιστον έθεσε το πρόβλημα της κοινωνικής χειραφέτησης, με τέτοια δύναμη που, αν δε μπόρεσε να διευθετήσει τη λύση των προβλημάτων στην κοινωνικοοικονομική σφαίρα, όμως με τον κοινωνικό ουτοπισμό του αποκάλυψε— κι εδώ βρίσκεται η ρεαλιστική όψη του γιακωβινισμού— το πολιτικό κλειδί της ρύθμισης, σε επαναστατική φάση, των σχέσεων μεταξύ επαναστατών, μετριοπαθών και ανοικτά αντεπαναστατών, εσωτερικών και εξωτερικών. Να λοιπόν που, στην ανέλιξη της οικονομικο-κοινωνικής ανωριμότητας, ο γιακωβινισμός εισήγαγε, ουσιαστικά στη σύγχρονη επαναστατική πράξη τα ακόλουθα μεγάλα μαθήματα: 1) ότι μια επαναστατική μειοψηφία μπορεί και πρέπει να διευθύνει την πλειοψηφία του λαού. 2) με ποιο τρόπο το επαναστατικό κράτος μπορεί και πρέπει να καταστέλλει τους μετριοπαθείς και τους αντεπαναστάτες. 3)

με ποιο τρόπο το επαναστατικό κράτος πρέπει να αντικαθίσταται και να καταστέλλει τους εξωτερικούς εχθρούς. Τελικά, ο γιακωβινισμός είναι το ρεαλιστικό και θετικό μοντέλο άσκησης της επαναστατικής δικτατορίας. Ο τερρορισμός γιακωβινικού τύπου, που τίθεται σε εφαρμογή όχι από άτομα αλλά από την επαναστατική δύναμη, είναι ένα μέσο που σε κατάσταση ανάγκης κανείς συνεπής επαναστάτης δεν μπορεί να αποκηρύξει.

Στο σημείο αυτό είναι φανερές οι ερμηνευτικές κατηγορίες που οδήγησαν στο ένα ή στο άλλο συμπέρασμα, σε μια θετική ή σε μια κριτική εκτίμηση του γιακωβινισμού. Στον πρώτο τύπο κρίσης ανήκει η αντίληψη της οικονομικής ανάπτυξης και του πολιτικού αυταρχισμού που παίζει θεμελιώδη ρόλο. Γι' αυτόν ο γιακωβινισμός αποτελεί μια απόπειρα να εφαρμοστεί βία στην κοινωνία των πολιτών, με την ορθολογική χρήση της πολιτικής και κρατικής εξουσίας. Στον δεύτερο τύπο κρίσης ανήκει η αντίληψη της υποδειγματικής επαναστατικής ενεργητικότητας, που παίζει το θεμελιώδη ρόλο. Γι' αυτόν ο γιακωβινισμός είναι το μοντέλο του τρόπου με τον οποίο η επαναστατική δύναμη, συνδυάζοντας κεντρική εξουσία του κράτους και υποστήριξη των επαναστατημένων μαζών, μπορεί να συντρίψει τους εχθρούς της.

Οι δυο ερμηνευτικοί πόλοι που υπέδειξα αντιπροσωπεύουν τους τρόπους ερμηνείας, που συνυπάρχουν στις συγκεκριμένες θέσεις για τον γιακωβινισμό και που χαρακτηρίζουν τους μαρξιστές πολιτικούς διανοητές, που αποτελούν αντικείμενο της ανάλυσής μου. Αν και, κατά το πλείστον, αυτοί, είναι δύσκολο να διαιρεθούν με τρόπο σταθερό και διαρκή σε «αντιγιακωβίνους» μαρξιστές από τη μια και «φιλογιακωβίνους» από την άλλη. Παρέχουν διάφορες δυνατότητες: ένα συνεκτικό και επίμονο αντιγιακωβινισμό, έναν επίμονο φιλογιακωβινισμό, το πέρασμα από τον αντιγιακωβινισμό στον φιλογιακωβινισμό: πέρασμα που μπορεί να μην έχει διακηρυχθεί ανοιχτά, αλλά που ουσιαστικά, γι' αυτό πρόκειται. Τέλος μια «σοσιαλιστική» εκτίμηση του γιακωβινισμού σα μια νοθογενή σύμμειξη ουσιαστικού και επιθέτου, πάντοτε όμως θετική, με την έννοια ότι ο φιλογιακωβινισμός αντιπροσωπεύει έναν αναγκαίο δρόμο, ιστορικά και πολιτικά θετικό τον οποίο πρέπει να διατρέξουμε ώσπου να ωριμάσει ο σοσιαλισμός. Επίσης, έχουμε το μαρξιστή που κρίνει την ένωση γιακωβινισμού και σοσιαλισμού σαν ολική αλλοίωση του δεύτερου όρου. Το μαρξιστή που κρίνει το σοσιαλισμό σαν κάθαρση του γιακωβινισμού από τα μειονεκτήματά του και σαν εξάγνισή του. Το μαρξιστή που βλέπει το γιακωβινισμό σαν ένα μη σοσιαλιστικό στάδιο, αλλά και όχι αντισοσιαλιστικό και σαν προπαρασκευή του σοσιαλισμού. Κάτω από άλλο πρίσμα για τους μεν, το γιακωβινικό μοντέλο είναι ένα μοντέλο αστικής πολιτικής διεύθυνσης, που θέτει τη μειοψηφία πάνω από την πρωτοβουλία των μαζών, ένα μοντέλο βασισμένο στη σχέση μεταξύ της συνείδησης των λίγων και της έλλειψης συνείδησης από τους πολλούς, μεταξύ δράσης και παθητικότητας, μεταξύ διεύθυνσης και εξάρτησης. Για τους άλλους, είναι ένα μοντέλο προλεταριακής πολιτικής ισχύος, αν και ιστορικά εκφράστηκε το 1793-94 σε μικροαστικά κοινωνικά και πολιτιστικά πλαίσια, στο μέτρο που οι γιακωβίνοι υπήρξαν δάσκαλοι του τρόπου με τον οποίο μια συνειδητή μειοψηφία μπορεί να ενεργεί για να απαλλάξει τις μάζες από την παθητικότητά τους, του τρόπου με τον οποίο μια μειοψηφία μπορεί να αποτελεί επαναστατική πρωτοπορία.

Λέγοντάς τα όλα αυτά, γεννιέται ένα ακόμη θεμελιώδες ζήτημα. Αυτή η ουσιαστική αντινομία, παρούσα στη σκέψη των μαρξιστών στηρίζεται σε μια απόλυτη, αφηρημένη, θεωρητική αποσαφήνιση ή πρόκειται για κάτι άλλο; Θεωρώ, πως πρόκειται αναμφίβολα γι' αυτό το κάτι άλλο που προτίθεται να αποδείξω στην ανάλυση που ακολουθεί.

Μια αντίθεση στο εσωτερικό του μαρξιστικού συστήματος

Πριν από όλα, είναι αναγκαίο να σημειώσουμε πως η άλυτη αντινομία φαίνεται καθαρά στη σκέψη των Μαρξ και Ένγκελς, αν και με τρόπο που μας επιτρέπει να πούμε ότι κλίνει υπέρ του αντιγιακωβινισμού, δίχως όμως, να περιορίζεται η σημασία του γιακωβινισμού. Αυτή η διπλή παρουσία –είναι αυτό που ήθελα να υπογραμμίσω- δεν είναι τέτοιου είδους ώστε να μας κάνει να βλέπουμε την πρώτη σαν οργανική και τη δεύτερη σαν περιθωριακή, σαν μια άνευ σημασίας αντίθεση. Αντίθετα, πρόκειται για μια

παρουσία που στηρίζεται στην απόλυτη ένταση που ενυπάρχει στην μαρξιστική σκέψη, ανάμεσα στον αντικρατισμό και στον κρατισμό.

Όταν ο Μαρξ θεωρητικοποιεί την ολική απελευθέρωση της «κοινωνίας των πολιτών» από την προστασία του κράτους, όταν βλέπει αυτή την απελευθέρωση με τους όρους της ενότητας ανάμεσα στην κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη και στον πρωταγωνιστικό ρόλο του προλεταριάτου σαν τάξη, σαν μάζα νέου τύπου, που ξεπερνά τον παραδοσιακό τρόπο άσκησης της πολιτικής εξουσίας από μια μειοψηφία πάνω στην πλειοψηφία, όταν βλέπει την επανάσταση με τους όρους της ενότητας ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και στην συγκατάθεση της μάζας στο σοσιαλιστικό σχέδιο, τότε αυτός, υπογραμμίζει τον αντιγιακωβινισμό κι αντιλαμβάνεται τη βία σαν την κατάπτωση μιας ασθενικής αντιδραστικής εσωστρέφειας από τη μεριά μιας αναδιδόμενης κρατικής κοινωνικο-οικονομικής δύναμης. Ο γιακωβίνικος τερορισμός είναι υπερφίαλος, αντι-ιστορικός, είναι ένας τεχνητός υποκειμενισμός, καταδικασμένος σε αποτυχία. Όταν, αντίθετα αντιμετωπίζει το πρόβλημα του κράτους στην περίοδο της μετάβασης, τότε ο Μαρξ κλίνει υπέρ του γιακωβινισμού, με την έννοια ότι θεωρεί αναγκαία μια αποφασιστική συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια του επαναστατικού κόμματος. Και φτάνει στο σημείο να εξυμνεί τον προλεταριακό τερορισμό επικαλούμενος θετικά τον γιακωβίνικο τερορισμό. Τόσο ώστε οι δύο συγγραφείς να καταλήγουν σε μια σύγκριση που έχει για μας μεγάλη σημασία: «Όπως στη Γαλλία το 1793, σήμερα στη Γερμανία η πραγματοποίηση του αυστηρού συγκεντρωτισμού αποτελεί το κύριο καθήκον ενός κόμματος αληθινά επαναστατικού». Κι έτσι, αποκαλύπτεται η σημασία των κριτικών που οι Μαρξ και Ένγκελς κατεύθυναν ενάντια στην Κομμούνα του Παρισιού, ότι δε γνώριζε τον τρόπο να συγκεντρώνει την εξουσία και χάρη σ' αυτή να προχωρεί σε μια δριμύτατη δράση ενάντια στους εχθρούς της.

Ο αντιγιακωβινισμός της Β' Διεθνούς

Τη μαρτυρία ότι το μοντέλο της Γαλλικής επανάστασης συντηρείται αυτούσιο στη σοσιαλδημοκρατία, από εκείνους που έπρεπε να αποτελέσουν τη νέα μαρξιστική γενιά, τη γενιά δηλαδή που θα διέδιδε και θα συστηματοποιούσε το μαρξισμό και τις θεωρητικές κατευθύνσεις της δεύτερης διεθνούς, μας τη δίνει ο Karl Kautsky στο έργο *Die materialistische Geschichtsauffassung* του 1927. Ο Kautsky, αναφερόμενος στην περίοδο που μπήκε στο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, γράφει: «Ήμαστε όλοι πεισμένοι ότι πηγαίναμε να συναντήσουμε μια νέα έκδοση της μεγάλης Γαλλικής επανάστασης, μόνο που το προλεταριάτο ήταν πιο ανεπτυγμένο. Η παρατήρηση αυτή είναι πολύ σημαντική για τους σκοπούς της συζήτησής μας, αν και ο Kautsky, αμέσως μετά, προσθέτει ότι το μοντέλο της μεγάλης επανάστασης συνυπήρχε προκαλώντας αβεβαιότητες με εκείνα του 1848 και του 1871.

Στην πραγματικότητα, στην περίοδο της δεύτερης διεθνούς στην κεντρική και δυτική Ευρώπη, το γιακωβίνικο μοντέλο έχανε διαρκώς του μπροστά στα γεγονότα της ορμητικής καπιταλιστικής ανάπτυξης που από τη μια πλευρά, προκαλούσε κοινοβουλευτικοποίηση και κοινοβουλευτισμό, και από την άλλη, έθετε στο κέντρο έναν επαναστατισμό που σε κάθε περίπτωση ήταν ουσιαστικά αντιγιακωβίνικος, αφού στηριζόταν στην ιδέα μιας μαζικής προλεταριακής επανάστασης που χειραφετείται από τα πρωτεία της πρωτοβουλίας των ελίτ. Με την έννοια αυτή, αντιγιακωβίνοι ήταν οι συνδικαλιστές επαναστάτες που βάθαιναν τις ρίζες τους στον αντιγιακωβινισμό του Προυντόν. Αντιγιακωβίνοι ήταν επίσης, οι επαναστάτες μαρξιστές, όπως η Ρόζα Λούξεμπουργκ. Όλοι ήταν ενωμένοι ενάντια στο γιακωβινισμό, αφού αυτός θεωρείται ως διεύθυνση που ασκείται πάνω στις μάζες, ενώ ο μαρξισμός γινόταν κατανοητός σαν πρωτοβουλία των μαζών που χειραφετούνται από το αστικό μοντέλο της πολιτικής του οποίου, ακριβώς, ο γιακωβινισμός θεωρείται μια παραλλαγή. Ο γιακωβινισμός σαν θετικό μοντέλο, επιστρέφει στη μαρξιστική σκέψη με τον Λένιν, που τον επανεκτιμά πλήρως, επειδή βλέπει σ' αυτόν ένα σπουδαιότατο παράδειγμα επαναστατικής διεύθυνσης. Αντίθετα αντιγιακωβίνοι στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία, είναι όλοι οι αντιλενινιστές. Δεν χρειάζεται να πούμε πως αντιγιακωβίνοι είναι οι ρεβιζιονιστές με τον Eduard Bernstein επικεφαλής.

Κι αρχίζουμε με τον Bernstein. Στο έργο του, «Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας» (1899), διαβεβαιώνει πως στο «σύγχρονο σοσιαλιστικό κίνημα», υπάρχουν δύο θεμελιώδη ρεύματα: Το ένα «πασιφιστικό - εξελικτικιστικό», που βασίζει τη δράση του στη μέθοδο της οικονομικής οργάνωσης, και το άλλο συνομωτικό – τρομοριστικό, που αποβλέπει στην απαλλοτρίωση με την πολιτική βία. Η μαρξιστική θεωρία αναζήτησε μάταια να ενσωματώσει τα δύο αυτά ρεύματα, καθ' εαυτά ασυμβίβαστα. Λοιπόν το τρομοριστικό και συνομωτικό ρεύμα παροχεύτηκε στον Μαρξ και στον Ένγκελς κυρίως από το γιακωβινισμό μέσω του μπλανκισμού. Ενώ επαινούσε ανοιχτά τον Προυτόν για τον αντιγιακωβινισμό του, ο Bernstein μεμφόταν το Μαρξ και τον Ένγκελς ότι δεν μπόρεσαν να καταλάβουν το ασυμβίβαστο αυτών των δύο ρευμάτων και απένειμε στον εαυτό του το καθήκον να βρει τη θεραπεία.

Ο γιακωβινισμός του Λένιν

Αν με τον Bernstein εκφράστηκε στην παγκόσμια σοσιαλδημοκρατία ο αντιγιακωβινισμός της ρεφορμιστικής πλευράς, με τον Λένιν εκφράστηκε η πλήρης επανεκτίμηση του γιακωβινισμού. Είναι γνωστό πως αυτό έγινε με τη δημοσίευση στα 1902 του «Τι να κάνουμε;» και στη διάρκεια των συζητήσεων που αναπτύχθηκαν ενάντια στις θέσεις του Λένιν για την οργάνωση του κόμματος στο δεύτερο συνέδριο της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας το 1903, όπου οι συζητήσεις γύρω από το γιακωβινισμό – μπλανκισμό του Λένιν οξύνθηκαν. Μα κυρίως στην απάντηση που δίνει σε κείνους που τον αντιπολιτεύονταν, στο «ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω», του 1904ο Λένιν εκφράζει πλήρως το γιακωβινισμό του. Αυτός ανυψώνει τους όρους «γιρονδίνιοι», και «γιακωβίνοι», σε κατηγορίες για να μετρήσει και εκτιμήσει οπορτουνιστές και αυθεντικούς επαναστάτες στις γραμμές της σοσιαλδημοκρατίας. Μα είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε πως θέση ενάντια στον Λένιν πήραν, στο θεωρητικό μέτωπο του παγκόσμιου σοσιαλισμού, όχι μονάχα με παραδειγματικό τρόπο ο νεαρός μενσεβίκος Τρότσκι, αλλά και η Ρόζα Λούξεμπουργκ, η πιο ενεργητική και πνευματώδης εκπρόσωπος της αντιρεβιζιονιστικής πτέρυγας από την νεότερη γενιά.

Και ας πάμε αμέσως στα φημισμένα κομμάτια του έργου του Λένιν του 1904. Ο Λένιν γράφει πολεμώντας τον Axelord, πως είναι πλέον διαδεδομένη συνήθεια στις διεθνείς φιλονικίες μεταξύ επαναστατών και οπορτουνιστών μέσα στη σοσιαλδημοκρατία, να καταφεύγουν σε αναλογίες με την εποχή της γαλλικής επανάστασης. Λοιπόν, διαβεβαιώνει ο Λένιν, στη σοσιαλδημοκρατία έγινε ένα σχίσμα ανάμεσα στους μοντέρνους «γιρονδίνους» και στους μοντέρνους «γιακωβίνους». Μα προχωρεί σ' αυτό το κρίσιμο βήμα: «Αυτές οι τρομερές λέξεις: γιακωβινισμός, κτλ, δεν εκφράζουν άλλο παρά τον οπορτουνισμό γιακωβίνος, δεμένος αξεδιάλυτα με την οργάνωση του προλεταριάτου, που έχει συνείδηση των ταξικών συμφερόντων, είναι ακριβώς ο επαναστάτης σοσιαλδημοκράτης. Ο γιρονδίνος, που αγαπά ανοιχτά τη συντροφιά των καθηγητών και των γυμνασιακών, που φοβάται τη δικτατορία του προλεταριάτου, λαχταρά την απόλυτη αξία των δημοκρατικών διεκδικήσεων, είναι ακριβώς ο οπορτουνιστής». Το εγχείρημα του Λένιν – ήδη στο «Τι να κάνουμε;» μίλησε δηλωτικά και εκφραστικά για την αληθινή επαναστατική ηγεσία σαν ένα «λαϊκό βήμα» που σε αντίθεση προς το σοσιαλδημοκρατικό κορπορατιβιστικό πνεύμα, φροντίζει τα συνολικά συμφέροντα του κινήματος – συνίσταται λοιπόν, στην πλήρη ανάκτηση της γιακωβίνικης φύσης του μαρξισμού που επανεκτιμάται τώρα με σαφήνεια από αυτόν, κάτω από την ώθηση μιας πάλης που διεξάγεται με τους όρους κόμματος, που κλωνίζεται στο κλίμα της αυταρχίας. Και ο Λένιν επανεκτιμά το γιακωβινισμό σαν παράδειγμα: α) για την επαναστατική διεύθυνση των μαζών, και β) για το ότι δε φοβάται την ενεργητική προσφυγή στη δικτατορία.

Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη να ξαναθυμηθούμε πως οι κριτικές που ο Λένιν ασκούσε στον ιστορικό γιακωβινισμό, στον μπλανκισμό και στους Ρώσους επαναστάτες της «Θέλησης του λαού», ήταν δεμένες με δύο στοιχεία: 1. την απουσία μιας κατάλληλης αντίληψης για την κοινωνική ανάπτυξη, και 2. τη συνεπαγόμενη έλλειψη συγκεκριμενοποίησης εκείνου του μέρους του λαού, του σύγχρονου προλεταριάτου, που μόνο μπορεί να υποστηρίξει το σοσιαλιστικό επαναστατικό κόμμα στην πάλη του για την εξουσία. Μα πρόκειται για μια κριτική που, ενώ αναγνωρίζει τον ουτοπισμό εκείνων των ρευμάτων,

κατανοεί διαφορετικά εκείνο το σοσιαλδημοκρατικό γιακωβινισμό σαν, για να το πούμε έτσι, την επιτέλους αποκαλυφθήσα λύση στο ήδη γνωστό βαλμένο από τα επαναστατικά κινήματα των προηγούμενων εποχών, για το επαναστατικό πρόβλημα. Ο γιακωβινισμός του Λένιν ήταν τόσο πιο οργανικός όσο αυτός συμμαριζόταν με το Ροβεσπιέρο την ιδέα πως η σωτηρία του λεού ή του προλεταριάτου, των μεγάλων μαζών επιτέλους, εξαρτάται από την επέμβαση μιας φωτισμένης μειοψηφίας, αφού οι μάζες αφημένες στην καθημερινότητα ή αυθορμητισμό τους είναι ένα ανοιχτό βάζο στα διάφορα και συχνά αντιθετικά περιεχόμενα. Βέβαια στον Λένιν του 1902 – 1904 εξακολουθούσε να υπάρχει μια επιφύλαξη για τη ζωτικότητα του γιακωβίνικου σχεδίου, αφού αυτός δεν το καθολικοποιεί ακόμα, όπως αντίθετα έκανε την εποχή που ακολούθησε την επανάσταση του Οκτώβρη, δηλαδή την εποχή της ανύψωσης του γιακωβινισμού – μπολσεβικισμού σε καθολικό μοντέλο.

Πριν να εξετάσω τις απαντήσεις του Τρότσκι και της Ρόζας Λούξεμπουργκ στον λενινιστικό γιακωβινισμό με το σκοπό να υπογραμμίσω το βάρος που η γιακωβίνικη εμπειρία είχε στη σκέψη μαρξιστών που έστρεψαν αποφασιστικά τις πλάτες στον μπολσεβικισμό, θα ήθελα να θυμίσω ξανά τη θέση που εξέφρασε ο Plechanov στο δεύτερο συνέδριο της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας το 1903 (θέση που μετά ο Λένιν θα θυμίσει με δριμύτητα στον πατέρα του ρωσικού μαρξισμού, μετά τον Οκτώβρη) . Ο Plechanov είχε ανοιχτά υπερασπιστεί την προοπτική μιας προλεταριακής δικτατορίας ποτισμένης με γιακωβινισμό. Καθόρισε «θεμελιώδη αρχή της δημοκρατίας», ουσιαστική και καθόλου τυπική, την αρχή: *salus populi suprema lex*. Μια *salus* θεωρημένη και αμυνόμενη και με τον περιορισμό, αν θεωρείται αναγκαίο, «αυτής ή εκείνης της δημοκρατικής αρχής», ακόμη και της καθολικής ψηφοφορίας, με τον περιορισμό, κατά το παράδειγμα της περασμένης ιστορίας, των πολιτικών δικαιωμάτων των αντίπαλων τάξεων, με την διάλυση και του κοινοβουλίου ακόμη, που στηριζόταν σε μια πλειοψηφία εχθρική προς το επαναστατικό κόμμα. Μια διδαχή, του Plechanov, που ο Λένιν θα εφάρμοζε κατά γράμμα τη στιγμή της άσκησης της εξουσίας.

Η πολεμική του Τρότσκι και της Λούξεμπουργκ

Το βίαιο πλήγμα που ο Τρότσκι κατάφερε στον Λένιν με το «Τα πολιτικά καθήκοντα μας», του 1904 συνοψίζεται στην κατηγορία ότι ο τελευταίος επιδιώκει το ρόλο ενός νέου Ροβεσπιέρου, μέσα σ' ένα εργατικό κίνημα και σε μια σοσιαλδημοκρατία των οποίων το χαρακτηριστικό γνώρισμα βρίσκεται κυρίως σε μια πολιτική που πρέπει να δέσει τις εργατικές μάζες και το κόμμα με τρόπο αντίθετο από εκείνον που έδενε τους γιακωβίνους και το λαό. Ο Τρότσκι ξαναπιάνει μια γραμμή της σκέψης του Μαρξ, χρησιμοποιώντας ακόμα και τα λόγια του. Ο γιακωβινισμός είναι μια απόπειρα ανάπτυξης των «εσωτερικών αντιθέσεων» της αστικής κοινωνίας στο φως μιας ουτοπικής και αντιστορικής ιδέας. Η γκιλοτίνα αντιπροσώπευσε την αιματηρή υλοποίηση αυτής της ιδεολογικής ουτοπίας. Εμπνεόμενη από απόλυτες και φλογερές αξίες, οι γιακωβίνοι είχαν, ωστόσο «πλήρη έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στους ανθρώπους». Από εδώ πηγάζει το καθεστώς της «καχυποψίας» που τροφοδοτείται από την ιδέα της αρετής. Για τον Λένιν – Ροβεσπιέρο δεν ισχύουν παρά τα ίδια μέτρα και σταθμά: υποψιάζεται τον προλεταριακό αυθορμητισμό και θέλει να τον θέσει κάτω από το ηγεμονικό πνεύμα του και την αντίληψη που έχει για την αρετή. Γράφει ο Τρότσκι για τους σοσιαλδημοκράτες τύπου Λένιν: « Και να που η ορθοδοξία βρίσκεται πάρα πολύ κοντά στην απόλυτη "αλήθεια" που ενέπνευσε τους γιακωβίνους. Η ορθόδοξη αλήθεια προβλέπει τα πάντα, ακόμα και τα ζητήματα για τα οποία χρειάζεται εκλογή. Όποιος το αμφισβητεί αυτό, πρέπει να αποκηρύσσεται. Βρίσκεται έξω παρά μέσα όποιος εμφανίζεται να αμφιβάλλει». Σ' αντίθεση οι γιακωβίνοι σοσιαλδημοκράτες είναι εκείνοι που συνδέουν κοινωνική ανάπτυξη, ανάπτυξη του πολιτικού κινήματος των εργαζομένων και ανάπτυξη της οργάνωσης. Είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι η κοινωνική ωριμότητα, είναι κυρίως που λείπει από τους γιακωβίνους, δημιουργεί τους όρους της συναίνεσης, που εξαφανίζει τον τερορισμό και προσφέρει αυτόνομη δύναμη στις προλεταριακές μάζες για να επιβεβαιώσουν τη δική τους κοινωνικο – πολιτική ηγεμονία. «Να τι είναι αυτό που μας διακρίνει βαθιά από τους γιακωβίνους. Η επαναστατική εμπιστοσύνη είναι η συμπεριφορά μας στις σχέσεις μας προς τις στοιχειώδεις κοινωνικές δυνάμεις, κι επομένως προς το μέλλον». Όμοια ασυμβίβαστος είναι ο τρόπος με τον οποίο οι αντιγιακωβίνοι σοσιαλδημοκράτες κι οι γιακωβίνοι αντιλαμβάνονται τη δικτατορία του προλεταριάτου. Για τους πρώτους είναι απαραίτητο "να αναπτύξουμε

και να ενθαρρύνουμε», την «αυτόνομη» δράση του προλεταριάτου, να το εθίσουμε στον «ενεργητικό και σταθερό έλεγχο», των επαναστατικών εξουσιών. Για τους δεύτερους εκείνο που μετρά είναι η δημιουργία «μιας οργάνωσης δυνατής και ικανής, που ασκώντας την εξουσία πάνω στο προλεταριάτο και μέσω αυτού πάνω στην κοινωνία, εξασφαλίζει το πέρασμα στο σοσιαλισμό». Τελικά, λέει ο Τρότσκι, οι πρώτοι σκέπτονται μια δικτατορία του προλεταριάτου, οι δεύτεροι μια «δικτατορία πάνω στο προλεταριάτο».

Στα 1906 σ' ένα άλλο σημαντικό κείμενο, «Απολογισμοί και προοπτικές», ο Τρότσκι από τη μία πλευρά διατηρεί αμείωτο τον αντιγιακωβινισμό του, τόσο που να γράφει πως «ολόκληρο το σημερινό παγκόσμιο προλεταριακό κίνημα διαμορφώθηκε και δυνάμωσε στην πάλη ενάντια στις παραδόσεις του γιακωβινισμού». Από την άλλη πλευρά, όμως, κάτω από την επίδραση της ρωσικής επανάστασης και των κατηγοριών που απευθύνει ο «αναιμικός φιλελευθερισμός», στη σοσιαλδημοκρατία για «γιακωβινισμό», αρχίζει τώρα να υπερασπίζεται το γιακωβινισμό σαν μοντέλο επαναστατικής ενεργητικότητας που «παραμένει ζωντανό, σαν παράδοση στη λαϊκή μνήμη». Και το δίχως άλλο, δείχνει με τη «δικτατορία των ξεβράκωτων» ένα «μη μεταβατικό» επεισόδιο, τόσο ώστε να σημαδεύει με τη σημασία του τον αιώνα που έρχεται.

Οι σκληρές κριτικές που απευθύνει η Ρόζα Λούξεμπουργκ ενάντια στα φιλογιακωβινικά κείμενα που εκφράζονται από τον Λένιν στο «ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω», στην ουσία είναι ίδιες με εκείνες του Τρότσκι. Αυτή αντιπνέει στον Λένιν πως «η σοσιαλδημοκρατία δημιουργεί έναν εντελώς διαφορετικό τύπο οργάνωσης από τους προηγούμενους των σοσιαλιστικών κινήματων, όπως για παράδειγμα τα γιακωβίνικα – μπλανκιστικά μοντέλα».

«Η λενινιστική αντίληψη για την οργάνωση είναι μια μετατόπιση στις αστικές και καπιταλιστικές δομές. Δεν βασίζεται σε μια ανάπτυξη που οδηγεί στην αυθόρμητη αποδοχή, αλλά σε μια πειθαρχία στρατοπέδου». Ο Λένιν αυταπατάται πιστεύοντας ότι αντικαθιστώντας με την επαναστατική μειοψηφία την προλεταριακή μάζα μπορεί να περιμένει κάτι τέτοιο, εκτός ίσως στο έδαφος της γιακωβίνικης – μπλανκιστικής πολιτικής τεχνικής. Μόνο που η πρωτοβουλία μιας μειοψηφίας είναι ποιοτικά διαφορετική από την πρωτοβουλία της μάζας. Εξ' άλλου ο γιακωβίνος μπλανκιστής καθοδηγεί από τα πάνω το λαό σύμφωνα με ένα προκαθορισμένο σχέδιο, ενώ το κίνημα των μαζών εκπαιδεύεται αυτό το ίδιο μέσω της επαναστατικής εμπειρίας και οργανώνεται κατά τη διάρκεια της πάλης. Διαχωρίζοντας καθαρά τη νέα γιακωβίνικη – μπολσεβίκικη θεωρία από τη σοσιαλδημοκρατική – μαρξιστική, η Λούξεμπουργκ γράφει: «Στην πραγματικότητα, η σοσιαλδημοκρατία δεν είναι δεμένη με την οργάνωση της εργατικής τάξης, αλλά αυτή είναι το κυρίως κίνημα της ίδιας της εργατικής τάξης».

Μετά την επανάσταση του Οκτώβρη

Το 1917 έθεσε και πάλι τη συζήτηση της σχέσης μεταξύ γιακωβινισμού και μαρξισμού. Μα με το γιακωβινισμό μπήκαν στο χορό, και σε σχέση με τις εσωτερικές εξελίξεις της σοβιετικής ιστορίας, ο Θερμιδώρ και ο Βοναπαρτισμός. Οι αντιπολιτευόμενοι ή εκείνοι που ασκούσαν κριτική στην μπολσεβίκικη επανάσταση ανέπτυσαν την αντιπολίτευσή τους ή την κριτική τους στη βάση δύο κύριων επιχειρημάτων: η μπολσεβίκικη επανάσταση είναι ανώριμη, αφού στηρίζεται σ' ένα άνοιγμα ανάμεσα στην ανεπαρκή ανάπτυξη των δομών της ρωσικής οικονομίας και στην πολιτική δράση των μπολσεβίκων. Η προσπάθεια των μπολσεβίκων να προάγουν μια σοσιαλιστική πολιτική προσέκρουσε στην αντικειμενική πραγματικότητα και αντιπροσώπευσε έναν υποκειμενικό δυναμισμό, σημάδι του οποίου ήταν ο τερορισμός. Ο μη ορθολογικός και ουτοπικός υποκειμενισμός χαράσσει ολόκληρη την μπολσεβίκικη πολιτική κι αποδυναμώνει στο θέμα της οργάνωσης έναν αυταρχικό χαρακτήρα, που κατευθύνεται από τα πάνω προς τη βάση. Η αναλογία ανάμεσα στον μπολσεβικισμό και το γιακωβινισμό τέθηκε. Αναγκαίο όμως να σημειώσουμε πως η αναλογία αυτή έχει όρια. Ενώ ο Μαρξ ασκούσε κριτική στο γιακωβινισμό επειδή ήθελε να φέρει πίσω την ιστορία επιβάλλοντας στην αστική ωριμότητα μια μη σύγχρονη ιδέα για την ισότητα, έτσι ώστε έγινε τροχοπέδη για την ανάπτυξη που είχε ήδη πραγματοποιηθεί. Οι σοσιαλδημοκράτες αντιμπολσεβίκοι άσκησαν κριτική στους μπολσεβίκους για ένα

άλλο αντίθετο ελάττωμα: ότι ήθελαν να εγκαταστήσουν ενώ απουσίαζε η ανάπτυξη, ένα σοσιαλιστικό ιδανικό που ακόμα ανήκε στο μέλλον. Όμως εκείνο που είναι κοινό και στις δύο θέσεις είναι η απόδοση, στο γιακωβινισμό και στον μπολσεβικισμό, του μύθου της «παντοδύναμης θέλησης», μια ορθολογική και ουτοπική προσέγγιση και μια ελιτίστικη – αυταρχική δράση.

Στο σημείο αυτό πρέπει να παρατηρήσουμε πως αντιπολιτευόμενοι στον μπολσεβικισμό που βρίσκεται στην εξουσία και κριτικοί του νεο-γιακωβινικού μπολσεβικισμού είναι επίσης οι κομμουνιστές της αριστεράς που στρέφουν τις πλάτες στον μπολσεβικισμό στ' όνομα της προδομένης από τους μπολσεβίκους προλεταριακής δημοκρατία, μετά την πρώτη σοβιετική, φάση του μπολσεβικισμού. Όπως οι σοσιαλδημοκράτες τύπου Κάουτσκι ή Μάρτοβ, έτσι και οι κομμουνιστές της αριστεράς συγκεκριμενοποιούν στη νεογιακωβινική «αυταρχική κλίση», την προδοσία της δημοκρατίας, που όμως οι πρώτοι κατανοούν με έναν τρόπο, και οι άλλοι με τρόπο διαφορετικό, σύμφωνα με την αντίθεση: κοινοβουλευτική δημοκρατία και σοβιετική δημοκρατία.

Πρέπει επίσης να παρατηρήσουμε ότι μετά τη χρήση της κατηγορίας του γιακωβινισμού, θα αρχίσει η χρήση των κατηγοριών του Θερμιδώρ και του βοναπαρτισμού: ότι –κι αυτό είναι άξιο προσοχής- για μερικούς όπως ο Κάουτσκι, θα χρησιμοποιηθούν για να καταγγελθεί η φύση της σοβιετικής εξουσίας, ήδη στη λενινιστική φάση, ενώ για άλλους όπως ο Τρότσκι, θα χρησιμοποιηθούν για να καταγγελθεί η κατάχρηση της εξουσίας σε μια διαφορετική ιστορική τομή, εκείνη που διαιρεί τη λενινιστική φάση από την μεταλενινιστική. Μα πρέπει να υπογραμμιστεί ακόμη, τουλάχιστον ένα σημείο. Ο Θερμιδώρ και ο βοναπαρτισμός στη Ρωσία θεωρούνται και από τον Κάουτσκι και από τον Τρότσκι σαν ένα έργο μετασχηματισμού του ίδιου του κόμματος, ενώ στη Γαλλία, Θερμιδώρ και βοναπαρτισμός είναι το προϊόν της καταστροφής του γιακωβινισμού.

Ο ύμνος στη γκιλοτίνα

Για μια ακόμα φορά ο Λένιν δίχως ενδοιασμούς, παίρνει το μέρος των γιακωβίνων, για να διακηρυχτεί ο νεογιακωβίνος σαν αυθεντικός σοσιαλιστής επαναστάτης. Τον Ιούνιο του 1917, παίρνει το μέρος των γιακωβίνων δίχως επιφυλάξεις..» Το ιστορικό μεγαλείο των αληθινών γιακωβίνων, των γιακωβίνων του 1793, συνίσταται στο γεγονός ότι αυτοί ήταν οι «γιακωβίνοι με το λαό», με την επαναστατική πλειοψηφία του λαού, με τις πιο ανεπτυγμένες επαναστατικές τάξεις του καιρού τους. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι εδώ ο μπολσεβικισμός γίνεται κατανοητός σαν ένας γιακωβινισμός που πρέπει να επαναλάβει το έργο αυτού του τελευταίου σε κοινωνικές βάσεις, αλλά καινούριες, ακολουθώντας τη συνέχιση του μοντέλου της πολιτικής διεύθυνσης.

Λίγο αργότερα, ο Λένιν επαναλαμβάνει τη συζήτηση για τους γιακωβίνους. Και λέει σαφέστατα πως οι επαναστάτες προλετάριοι είναι οι γιακωβίνοι του ΧΧ αιώνα. Και ποιο είναι το σημείο στο οποίο ο Λένιν διαπιστώνει την ταυτότητα γιακωβίνοι-επαναστατικές δυνάμεις του ΧΧ αιώνα; Στην πλήρη συμφωνία πάνω στο πώς ασκείται η δικτατορία. «Οι γιακωβίνοι του 1793 μπήκαν στην ιστορία σαν ένα μεγάλο παράδειγμα αληθινά επαναστατικής πάλης των εργαζόμενων τάξεων και των καταπιεσμένων ενάντια στην τάξη των εκμεταλλευτών, επικυριαρχώντας σε ολόκληρη την κρατική εξουσία. Οι γιακωβίνοι δε θεωρούνται πλέον ουτοπιστές σε σχέση με το ζήτημα της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και γίνονται ένα ρεαλιστικό μοντέλο σε σχέση με το ζήτημα της κρατικής εξουσίας, με τους όρους της δικτατορίας.

Δεδομένων όλων αυτών, ο Λένιν εκφράζει εκείνο που, στο φως της περιόδου του μπολσεβικισμού, εμφανίζεται σαν αληθινή και χαρακτηριστική λενινιστική ουτοπία. Λέει πως ο γιακωβινισμός των σοσιαλιστών επαναστατών δε θα χαρακτηρίζεται από τη βία. «Οι γιακωβίνοι του ΧΧ αι. δε θα στείλουν τους καπιταλιστές στην γκιλοτίνα». Θα είναι αρκετό να φυλακιστούν μια χούφτα καπιταλιστές για να στραγγαλιστεί η αντίδραση.

Ο γιακωβινισμός είναι «ένα από τα ανώτερα σημεία στα οποία έφτασε η καταπιεσμένη τάξη στην πάλη της για τη χειραφέτησή της». Γι' αυτό η στάση υπέρ ή ενάντια στο γιακωβινισμό αποτελεί ένα μέτρο για να μετρηθεί ποιος είναι ένας αληθινός σοσιαλιστής επαναστάτης και ποιος δεν είναι. «Είναι χαρακτηριστικό της αστικής τάξης να μισεί το γιακωβινισμό. Είναι χαρακτηριστικό της μικρο-αστικής τάξης να τον φοβάται». Εδώ ο γιακωβινισμός βγαίνει έξω από την ιστορία της μικρο-αστικής τάξης κι εξομοιώνεται *toutcourt* με την ιστορία των καταπιεσμένων λαϊκών τάξεων, αφού –είναι πάντα ο Λένιν– στο πέρασμα της εξουσίας στην επαναστατική τάξη, καταπιεσμένη», βρίσκεται «η ουσία του γιακωβινισμού». Όταν ο Λένιν, και αφού ξεπεράστηκε η ουτοπία ενός γιακωβινισμού δίχως τερορισμό, θα περάσει στο υμνολόγιο της προλεταριακής γκιλοτίνας, τότε ο μπολσεβικισμός θα αποκτήσει περισσότερο παρά ποτέ τα προσόντα του ολοκληρωμένου νεογιακωβινισμού: μια αναλογία που γίνεται όλο και πιο στενή από την ιδεολογική όψη της σαφέστατης εντολής, το Μάρτη του 1919, ότι η μπολσεβίκικη εξουσία δρα για το λαό, όχι μέσω του λαού. Θα ήθελα πάντως να σημειώσω ότι ο γιακωβινισμός του Λένιν, στα χρόνια που αρχίζουν από το 1917 ως τα 1919 – 1920, πέρασε από δύο διαφορετικές φάσεις: πρώτα η σοβιετική φάση και μετά εκείνη που χαρακτηρίζεται από την ολοκληρωτική εξάλειψη του περιεχομένου των σοβιέτ. Τόσο στην πρώτη όσο και στη δεύτερη φάση, ο Λένιν παρέμεινε ένας γιακωβίνος, με την έννοια πως ποτέ δεν υποτάχτηκε στον αυθορμητισμό-κυριαρχία του λαού.

Το 1917, και με την μπολσεβίκικη εξουσία να αγωνίζεται ενάντια σε εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς, προκαλούν μια ολική αλλαγή στην αντιγιακωβίνικη προοπτική του Τρότσκι. Αυτός ακολουθεί τον τύπο της γιακωβίνικης –μπλανκιστικής λενινιστικής οργάνωσης, που τόσο εχθρευόταν προηγουμένως, στη διάρκεια της δεύτερης ρωσικής επανάστασης. Μετά την Τρίτη επανάσταση, την κατάληψη της μπολσεβίκικης εξουσίας, σε σχέση με τον μπολσεβίκικο τερορισμό και με την πάλη ενάντια στους εξωτερικούς εχθρούς της επανάστασης, ο Τρότσκι επανεκτιμά το γιακωβίνικο μοντέλο. Αρκεί η παράθεση μερικών κομματιών από το «Τερορισμός και κομμουνισμός» που δημοσίευσε σε απάντηση προς το ομώνυμο έργο του Κάουτσκι. Η γκιλοτίνα που στα 1904 αποτελούσε σημάδι της αδυσώπητης επαναστατικής ενέργειας των γιακωβίνων του ΧΧ αι. και ξαναεπαναλαμβάνει την έκφραση του Λένιν. «Όποιος εξ' ορισμού αποποιείται τον τερορισμό – αποποιείται δηλαδή τα μέτρα καταπίεσης κι εκφοβισμού της ένοπλης αντεπανάστασης – πρέπει να αρνηθεί κάθε ιδέα πολιτικής υπεροχής της εργατικής τάξης και να απαρνηθεί την επαναστατική δικτατορία της. Όποιος αποποιείται τη δικτατορία του προλεταριάτου αποποιείται τη σοσιαλιστική επανάσταση και σκάβει το λάκκο του σοσιαλισμού». Καθ' όμοιο τρόπο, η «σιδερένια δικτατορία των γιακωβίνων» αποκτά μια θετική αξία και γίνεται ένα προηγούμενο της «σκληρότητας της δικτατορίας του προλεταριάτου στη Ρωσία». Κι ο Κάουτσκι, που απεχθάνεται τον τερορισμό, είναι ένας «γιρονδίνος» μπροστά στους μπολσεβίκους «γιακωβίνους».

Η δικτατορία πάνω στο προλεταριάτο

Στις αναλύσεις που κάνουν για την μπολσεβίκικη πολιτική οι Κάουτσκι, Λούξεμπουργκ και Μάρτοβ, ο γιακωβινισμός των μπολσεβίκων αποτελεί για όλους ένα σημάδι πολιτικής μη προλεταριακής, μη μπολσεβίκικης: είναι το σημάδι ενός αστικού τρόπου για να κατανοείται και να αντιμετωπίζεται το ζήτημα της εξουσίας. Μα οι κριτικές αυτές αν στηρίζονται σε έναν κοινό παρονομαστή, διαφοροποιούνται βαθιά όχι μόνο στο πνεύμα που εκφράζουν, στις αξίες που βρίσκονται στη βάση τους, αλλά, κυρίως, στην αντίληψη για τη δημοκρατία που αποτελεί τον όρο για την κρίση πάνω στους μπολσεβίκους. Επίσης, ένα άλλο σημείο βαθιάς απόκλισης, είναι πως για τη Ρόζα Λούξεμπουργκ η ρωσική επανάσταση δεν είναι το προϊόν ενός υποκειμενικού δυναμισμού σε σχέση με την ανωριμότητα της ρωσικής κοινωνίας, αλλά μιας πολιτικής υποκειμενικά λανθασμένης. Στο κείμενό της στα 1918, «Η ρωσική επανάσταση» η Λούξεμπουργκασκεί κριτική στους μπολσεβίκους για τη μη σοσιαλιστική αγροτική πολιτική τους, και ιδιαίτερα στους Λένιν και Τρότσκι για την εξαφάνιση της προλεταριακής δημοκρατίας κι επομένως τους κατατάσσει στους γιακωβίνους, δηλαδή στους επαναστάτες φυσικά, μα που δε χειραγωγούνται με το αστικό πρόγραμμα και τις πολιτικές τεχνικές των αστών επαναστατών. Αλλά η βαρύτερη κατηγορία που απευθύνει η Λούξεμπουργκ στους Λένιν και Τρότσκι είναι ότι αποθαρρύνουν την παρουσία του σοσιαλισμού: την πρωτοβουλία των μαζών, με την εγκαθίδρυση μιας δικτατορίας μειοψηφίας, με την επιβολή ενός προγράμματος από τα πάνω, με τη χρήση των όπλων του τερορισμού. Ο κεντρικός

πυρήνας της κατηγορίας της συνοψίζεται στο εξής: Η σιωπηρή προϋπόθεση της θεωρίας για τη δικτατορία, με την λενινιανή-Τροτσικιστική έννοια, συνίσταται στο ότι ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός είναι μια υπόθεση για την οποία υπάρχει μια όμορφη συνταγή στις τσέπες του επαναστατικού κόμματος που απαιτεί μόνο την ενεργητική εφαρμογή της. Εκείνο που συμβαίνει όμως, είναι η απώλεια του δημόσιου ελέγχου, η αλλοίωση, μια μορφή εξουσίας από τα πάνω, που απαιτεί τα πάντα κι επιτυγχάνει ελάχιστα από τα κάτω κι επομένως καταρακικά σε ένα αποθαρρυντικό τερορισμό, στο κλείσιμο της πνευματικής ζωής, στη δικτατορία μιας χούφτας αρχηγών που κυβερνά «πάνω στο αδρανές σώμα των μεγάλων μαζών, μια εργατική ελίτ. Αυτό που προκύπτει είναι μια διοίκηση κλίκας, μια δικτατορία φυσικά, μα όχι του προλεταριάτου, αλλά η δικτατορία μιας χούφτας πολιτικών, δηλαδή μια δικτατορία καθαρά αστικού τύπου, με την πλήρη σημασία της γιακωβίνικης εξουσίας».

Ο ιστορικός αρχηγός του μενσεβικισμού, ο Julius Martov, στο έργο του «Παγκόσμιος Μπολσεβικισμός», του 1919, επαναλαμβάνει κι αυτός επίσης, αποδίδοντάς της μια κεντρική θέση, τη σύγκριση γιακωβινισμού-μπολσεβικισμού. Όπως είναι πολύ γνωστό, ο Μάρτοβ ήταν αντίθετος προς τις αρχές του μπολσεβικισμού, προς έναν τύπο οργάνωσης σαν αυτόν που αντιλαμβάνονταν ο Λένιν. Στην επικυρωμένη μπολσεβίκικη εξουσία, ο Μαρτόβ καταλόγιζε πως ο μπολσεβικισμός στηρίζεται, όπως ο γιακωβινισμός, στη σχέση ανάμεσα σε μια «συνειδητή μειοψηφία» και σε μια «ασυνείδητη πλειοψηφία», πάνω στην ιστορική σχέση της συνέχειας με τις επαναστατικές θεωρίες που αντιλαμβάνονται την δικτατορία σαν «μέσο σωτηρίας του λαού από τον αντιδραστικό φιλισταισμό που είναι έμφυτος σ' αυτόν».

Μα ο πρωτότυπος τρόπος με τον οποίο ο Μαρτόβ διαβάσει μπολσεβικισμού και γιακωβινισμού βρίσκεται σε ένα άλλο σχόλιο, ότι δηλαδή η «γιακωβίνικη-μπλανκιστική ιδέα της δικτατορίας μιας κομματικής δικτατορίας», που αναγεννήθηκε από τον μπολσεβικισμό, εκφράζεται με το συνδιασμό που αυτός πέτυχε, μεταξύ των σοβιέτ και του κόμματος. Ο Μαρτόβ δε βλέπει στο λενινισμό την μπλανκιστική-γιακωβίνικη φύση σ' αντίθεση με τη σοβιετική, αλλά σε αρμονία. Η ουσία του λενινισμού είναι ότι αρνείται τα πλουραλιστικά σοβιέτ, ότι θέλησε να περιορίσει τα σοβιέτ σε εργαλεία του κόμματος και αφού πέτυχε να αποκτήσει τον έλεγχό τους να οικοδομήσει μια ιεραρχία, σύμφωνα με την οποία, τα σοβιέτ αποτελούν τη βάση που εξαρτάται από μια μονοκομματική διεύθυνση. Με την έννοια αυτή, τα σοβιέτ, οι εργοστασιακές επιτροπές των φτωχών κλπ, παίζουν στο μπολσεβίκικο σύστημα τον ίδιο ρόλο που στο γιακωβίνικο σύστημα είχαν τα δίκτυα των επιτροπών και των club πάνω στα οποία στηριζόταν η δικτατορία των γιακωβίνων. Στη βάση αυτής της ανάλυσης, ο Μαρτόβ, κατέληγε στο συμπέρασμα πως μόνο επιφανειακά μπορούσαν οι μπολσεβίκοι να επικαλούνται το μοντέλο της Κομμούνας του Παρισιού, ενώ στην πραγματικότητα, η «γενεαλογία των σοβιέτ με τον τρόπο που αυτοί την κατανοούσαν και τη χρησιμοποιούσαν αναγόταν στην Κομμούνα του 1793-94».

Η ανάλυση του Κάουτσκι

Ο Καρλ Κάουτσκι είναι εκείνος που κατά κανόνα χρησιμοποιεί τις κατηγορίες του «γιακωβινισμού», του «Θερμιδωρ», του «βοναπαρτισμού», για να ερμηνεύσει την ιστορική περίοδο του μπολσεβικισμού στην εξουσία. Ο Κάουτσκι επαναλαμβάνει την ανάλυση του νεαρού Μαρξ για τον γιακωβινισμό. Όπως ο Μαρξ είδε το γιακωβινισμό με όρους ουτοπίας, της αντιστορικότητας, του αποχαλιναγωγημένου υποκειμενισμού, της λατρείας της θέλησης για να αντικαταστήσει την απουσιάζουσα βάση στην κοινωνική πραγματικότητα, έτσι ο Κάουτσκι αποδίδει τα ίδια ελαττώματα στον μπολσεβικισμό του οποίου το πρώτο αμάρτημα βρίσκεται στο γεγονός πως η «δικτατορία του προλεταριάτου, που αυτοί κήρυσσαν και ασκούσαν, δεν ήταν τίποτα άλλο από μια μεγαλειώδη απόπειρα να πηδήσουν τις αναγκαίες φλασεις της ανάπτυξης και να τις εξαφανίσουν με διατάγματα». Η κοινωνικοοικονομική ανωριμότητα περιείχε, καθ' ευατή, αναπόφευκτες συνέπειες : ότι με την απουσία οικονομικής ανάπτυξης απουσιάζουν η κοινωνική βάση και η πολιτική συγκατάθεση που είναι απαραίτητες για τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό: ότι επομένως η επανάσταση θα καταπνιγόταν στον δεσποτισμό μιας προλεταριακής ελίτ και ενός δικτατορικού κόμματος.

Πάνω στη θεμελιώδη αυτή αναλυτική προϋπόθεση, ο Κάουτσκι, ενώ υπογραμμίζει όμοια με τη Λούξεμπουργκ πως μια δικτατορία της μειοψηφίας αντιπροσωπεύει μια τυπική μέθοδο της αστικής τάξης, εξάγει τα συμπεράσματα διαβεβαιώνοντας ότι, αφού μπήκαν στο δρόμο της «αστικής επανάστασης», δηλαδή στο γιακωβινισμό, τότε δεν μπορούμε να ξεφύγουμε από το συμπέρασμα πως «η επανάσταση τελειώνει αναγκαστικά με την κυριαρχία ενός Κρόμβγουελ ή ενός Ναπολέοντα. Μα από ποια κοινωνική ομάδα θα προέλθει ο Ρώσος Ναπολέων; Αργότερα ο Κάουτσκι θα δώσει μια συγκεκριμένη απάντηση στο «TerrorismusundKommunismus» του 1919, σκεπτόμενος αναμφίβολα τον Λένιν, παρατηρεί πως ο προορισμός του Ροβεσπιέρου ήταν να έλθει σε ρήξη με το κύμα της αντιπολίτευσης που ξεσηκώθηκε είτε από τη μεριά των μετριοπαθών είτε από τη μεριά των ριζοσπαστών: ρήξη που θα ξανάφερνε την επανάσταση στις φυσικές οικονομικές και κοινωνικές βάσεις.

Με το πέρασμα των χρόνων, αφού ο μπολσεβικισμός επέζησε και σταθεροποιήθηκε στην εξουσία ενάντια στους εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς του, -να το σημείο- ο Λένιν αναδείχτηκε ένας Ροβεσπιέρος που άντεξε πολιτικά και είχε επιτυχία, ο Κάουτσκι κατασκευάζει μια ερμηνευτική γραμμή που αποδίδει στον μπολσεβικισμό την πρωτοτυπία να είναι μαζί γιακωβινισμός και Θερμιδωρ, κι αργότερα βοναπαρτισμός: να είναι συνολικά και η δύναμη που κατάστρεψε τους εχθρούς του και η αντίδραση, μια «θεωρία και πράξη καθαρά αντιδραστικού χαρακτήρα», μια αντίδραση που την οικονομική ανωριμότητα, για τους σοσιαλιστικούς σκοπούς, συνοδεύει μια υπερ συγκέντρωση του κράτους, που αποτελεί την ουσία του γιακωβίνικου-βοναπαρτικού κράτους και την άρνηση του κράτους – κομμούνα. Μόνο που –εξακολουθεί ο Κάουτσκι- ο σοβιετικός βοναπαρτισμός όχι μιας ανεπτυγμένης χώρας, όπως ήταν η ναπολεόντεια Γαλλία, αλλά της «πιο καθυστερημένης μεταξύ των μεγάλων κρατών της Ευρώπης». Από εδώ πηγάζει η ιδιαίτερη επικινδυνότητα του γεννώμενου σοβιετικού μιλιταρισμού και «ιμπεριαλισμού» και το πνίξιμο της Γεωργίας από τη μεριά του, αποτελεί εμφανή ένδειξη, για το υπόλοιπο του κόσμου. Ο Λένιν και ο Τρότσκι αντιπροσωπεύουν τους «ύπατους» μιας Ρωσίας που έχει μπει στη φάση της αστυνομικής-μιλιταριστικής υπατείας». Τελικά, αφού η ρωσική επανάσταση είναι μια επανάσταση σε μια χώρα καθυστερημένη, που δεν είναι σε θέση να εισάγει το σύγχρονο σοσιαλισμό, η ουσιαστική φύση της, από πολλές απόψεις και «μορφές», βρίσκεται πολύ κοντά προς εκείνες που προσέλαβε η «μεγάλη γαλλική επανάσταση στο τέλος του 18ου αι.».

Οι γιακωβίνοι, επομένως, αποτελούν αναγκαία αναφορά για να κατανοηθούν οι μπολσεβίκοι. Μόνο ο δικός τους τερορισμός κομματιάστηκε από τον τερορισμό των θερμιδωριανών. Ενώ οι μπολσεβίκοι έγιναν αυτοί οι ίδιοι δήμειοι. Οι γιακωβίνοι, για να κατευθύνουν την πολιτική τους, βασισμένη στη «δικτατορία των τεροριστών», οικοδόμησαν έναν ισχυρό στρατό και μια νέα πολιτική αστυνομία, που στη συνέχεια έπεσαν στα χέρια των διαδόχων τους. Αντίθετα, οι μπολσεβίκοι οικοδόμησαν ένα κράτος, ένα στρατό, μια αστυνομία, που χαρακτηριστικό τους ήταν ο υπερσυγκεντρωτισμός και που, αφού χρησίμευσαν ενάντια στους εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς, έγιναν τα μέσα για τη δεσποτική καταστολή του ίδιου του προλεταριάτου, αυτών των ίδιων μπολσεβίκικων φραξιών που ήσαν αντίθετες προς τους δικτάτορες αρχηγούς, στις διάφορες φάσεις των εσωτερικών αγώνων του μπολσεβικισμού. Ακόμα σε πλήρη λενινιστική περίοδο, ολοκληρώθηκε στο εσωτερικό του μπολσεβικισμού μια «βοναπαρτιστική» καμπή, η ιστορικοπολιτική ιδιαιτερότητα της οποίας βρίσκεται κυρίως στο γεγονός πως, ενώ στη Γαλλία Θερμιδωρ και βοναπαρτισμός σήμαιναν το θρίαμβο των άλλων κομμάτων πάνω στο νικημένο γιακωβίνικο κόμμα, το μπολσεβίκικο κόμμα έδρασε με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι αυτό το ίδιο το όργανο του περάσματος «από την επανάσταση στην αντεπανάσταση».

Για τον Κάουτσκι αν ήδη ο Λένιν με την πολιτική του οδήγησε στο πέρασμα στο βοναπαρτισμό, Ο Στάλιν σταθεροποιημένος στην εξουσία, οδήγησε στο πέρασμα από τον αρχικό βοναπαρτισμό στον θριαμβεύοντα βοναπαρτισμό της καισαρικής φάσης. Στα 1930-31 ο Κάουτσκι συνεχίζει να επεξεργάζεται ευρύτατα (και μαζί με αυτόν κι άλλοι) τις κατηγορίες της γαλλικής ιστορίας της εποχής της επανάστασης και το βοναπαρτισμό για να εξηγήσει τα γεγονότα της σοβιετικής ιστορίας. Επιστρέφοντας στο δεδομένο πως οι μπολσεβίκοι μεταμορφώθηκαν από γιακωβίνους σε βοναπαρτιστές, ο Κάουτσκι διαβεβαιώνει πως ως το «πραξικόπημα» τους μπορούσαν να θεωρούνται γιακωβίνοι, μα πως, αφού κατέκτησαν την εξουσία, σε αντίθεση προς το αρχικό τους πρόγραμμα, έγιναν τότε βοναπαρτιστές. Αναλύοντας σε

σχέση προς το βοναπαρτισμό το σταλινισμό, αυτός υπογραμμίζει πως, αυτός ο τελευταίος, δεν είχε καν το ιστορικο-καθολικό προοδευτικό χαρακτήρα που αντιθέτως είχε το καθεστώς του μεγάλου Ναπολέοντα. Αυτός ο τελευταίος μόνο από πολιτική άποψη υπήρξε «αντεπαναστάτης, εκεί όπου ο σοβιετικός βοναπαρτισμός, στηριζόμενος σε μια καθυστερημένη δομή, προσέλαβε το χαρακτήρα της αντεπανάστασης στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό πεδίο' αφού έβαλε συνδικάτα, εργοστασιακά συμβούλια κι ολόκληρο τον παραγωγικό μηχανισμό στο ζουρλομανδύα μιας γραφειοκρατίας ανίκανης και διεφθαρμένης». Ως εκ τούτου σε πολεμική με τους μενσεβίκους και τους σοσιαλδημοκράτες που συνέχιζαν να βλέπουν στους σταλινικούς τους προοδευτικούς γιακωβίνους, επαναλαμβάνει πως ο Στάλιν, δεν ήταν αρχηγός μιας χώρας που έφτασε στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού, μα ο αρχηγός μιας αυλής στραταρχών και «αρχόντων» του κόμματος. «Τι άλλο λοιπόν πρέπει να κάνει ο Στάλιν για να φτάσει στο βοναπαρτισμό; Πιστεύετε πως θα έπρεπε να φτάσουμε στο σημείο που ο Στάλιν θα στεφόταν τσάρος;

Οι αυταπάτες του Otto Bauer

Ο αυστρομαρξιστής leader Otto Bauer προσφεύγει, κι αυτός επίσης, στον παραλληλισμό γιακωβίνο-μπολσεβίκοι. Σύμφωνα με την ερμηνεία του, ο γιακωβινισμός – μπολσεβικισμός, από τη μία μεριά, είναι μια εμπειρία που καθρεφτίζει τη ρωσική καθυστέρηση, και που επομένως δεν μπορεί να έχει το χαρακτήρα καθολικής εμπειρίας. Από την άλλη, ένα προοδευτικό μέσο για να δημιουργηθούν στη Ρωσία οι συνθήκες του σοσιαλισμού. Αυτού του είδους η θέση εκφράζεται καθαρά στο έργο του «Μπολσεβικισμός ή σοσιαλδημοκρατία;», στο οποίο η περίοδος της γαλλικής επανάστασης ανάμεσα στο 1789 και το 1793 συγκρίνεται με την περίοδο της ρωσικής επανάστασης ανάμεσα στο 1917 και το 1920. Όμοια είναι η αντιφεουδαρχική εκμοντερνιστική αποστολή, όμοια είναι και η κυριαρχία της πόλης πάνω στο ύπαιθρο, μόνο που στο χώρο της μικροαστικής γιακωβίνικης δικτατορίας υπάρχει η δικτατορία των μπολσεβίκων, οι οποίοι είναι «οι προλετάριοι μιας μεγάλης σύγχρονης βιομηχανίας». Ο Bauer ί με τον Κάουτσκι στο γεγονός πως στη σοβιετική Ρωσία υπάρχει «η δικτατορία μιας μικρής μειοψηφίας του λαού πάνω σε ολόκληρη τη λαϊκή μάζα». Μα αντιτάσσει ότι, αυτό είναι» μια ιστορική αναγκαιότητα όπως υπήρξε στη Γαλλία η εποχή της Συμβατικής».

Στη διάρκεια της περιόδου του δεύτερου μισού των χρόνων του '30 ο Bauer επιμένει στην ερμηνεία που έδωσε το 1920, και συνεχίζει να τη θεωρεί ισχύουσα και για τον Στάλιν επίσης. Διαφορετικά από όλους εκείνους, αρχίζοντας από τους Μαρξ και Ένγκελς, που θεωρούσαν τους γιακωβίνους ουτοπιστές που αντιτάχτηκαν στις αναπόφευκτες εξελίξεις της σύγχρονης αστικής κοινωνίας, ο Bauer αντίθετα, θεωρεί τους γιακωβίνους σαν εκείνους που κυρίως χάρη στην «προσωρινή τεροριστική δικτατορία», έσωσαν την επανάσταση και της εξασφάλισαν «την εκπλήρωση που ανατέθηκε σ' αυτούς από την ιστορία». Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Bauer συμφωνεί με τον Λένιν πάνω στο ότι ο γιακωβινισμός είναι ένα μη ακυρωτέο παράδειγμα επαναστατικής ενέργειας για τους σοσιαλιστές. Τόσο ώστε, στο κλίμα της αποθάρρυνσης που προκλήθηκε από το ρήγμα του ρεφορμισμού, την έλευση του ναζισμού, από την επιτυχία του σταλινισμού, στο «Ανάμεσα σε δυο πολέμους», ο Bauer γράφει, σε προφανή αντίθεση με τις προηγούμενες θέσεις του, πως –και μέσω του γιακωβινισμού επανεξετάζει, καθολικοποιώντας την ρωσική εμπειρία- κυρίως η γιακωβίνικη εμπειρία «υποχρεώνει να θεωρήσουμε πως θα είναι απαραίτητη μια προσωρινή δικτατορία του προλεταριάτου, θεμελιωμένη στον τερορισμό για να εκπληρώσει το τεράστιο καθήκον να καταστρέψει τον καπιταλισμό και να θεμελιώσει τη σοσιαλιστική κοινωνική τάξη».

Η αλλαγή του Gramsci

Τελειώνω με μια γρήγορη εξέταση της θέσης του Gramsci για τον γιακωβινισμό. Η πρώτη παρατήρηση που πρέπει να κάνουμε είναι ότι αυτός ανήκει στην παράταξη εκείνων που, παρατηρώντας την εξέλιξη ή την αλλαγή των χαρακτηριστικών θέσεων απέναντι στη σχέση μάζες και κόμμα, πέρασαν από τον αντιγιακωβινισμό στον φιλογιακωβινισμό.

Ο αντιγιακωβινισμός του νεαρού Gramsci αποκαλύπτεται πολύ καλά από ένα σχόλιο που γράφει στο τέλος του Απρίλη του 1917. Είναι πεισμένος πως το επαναστατικό προτσέσο που άρχισε στη Ρωσία το Φλεβάρη πρέπει να καταλήξει στο σοσιαλισμό. Και χαιρετίζει αυτή την επανάσταση που οφείλει να βρει τη συμπλήρωσή της στο σοσιαλισμό σαν επανάσταση που «αγνόησε» (και θα αγνοήσει) «τον γιακωβινισμό», που χαρακτηρίζεται, απ' αυτόν, σαν «φαινόμενο καθαρά αστικό», φαινόμενο «εξουσιαστικό», που δεν μπορεί να έχει εφαρμογή σε ένα προτσέσο απελευθέρωσης των μεγάλων μαζών, που ελπίζουν σε μια μεγαλύτερη ελευθερία, αποποιοούμενες ακριβώς τη γιακωβινική προοπτική «της δικτατορίας μιας μειοψηφίας τολμηρής και αποφασισμένης για όλα, προκειμένου να θριαμβεύσει το πρόγραμμά της». Μετά την άνοδο των μπολσεβίκων στην εξουσία και τη διάλυση της συνταγματικής συνέλευσης, ο Gramsci επιμένει να κρίνει τον γιακωβινισμό σαν ένα καθαρά «αστικό φαινόμενο». Η διάλυση της συνταγματικής συνέλευσης δεν αποτελεί ένα «επεισόδιο γιακωβινικής βίας», επειδή δεν αποτελεί ένα φαινόμενο απόλυτου αυταρχισμού. Μ' αυτή τελικά, θυσιάζεται η μορφή της αστικής αντιπροσώπευσης, μα σε αντάλλαγμα εκφράζεται με πληρότητα μια άλλη, υψηλότερη, μορφή δημοκρατίας: η σοβιετική. Οι μπολσεβίκοι είναι μια μειοψηφία προορισμένη να γίνει «απόλυτη πλειοψηφία». Γενικά ο Gramsci του 1919-1920 συνδέεται με την επέκταση των μορφών της συμβουλευτικής δημοκρατίας, τελικά με την ιδέα του πρωταγωνιστικού ρόλου των μαζών σε σχέση με εκείνον του κόμματος. Γι' αυτό παραμένει ουσιαστικά ένας αντιγιακωβίνος.

Είναι η ήττα του μαζικού κινήματος το 1919-1920 στην Ιταλία και στην Ευρώπη, είναι η γέννηση του κομμουνιστικού κόμματος σε συνδυασμό αποδεκτή «γιακωβινική» πολιτική των μπολσεβίκων που βρίσκονται στην εξουσία, οι πραγματικότητες που οδηγούν τον Gramsci να κάνει μια βαθιά μεταβολή, που τον μεταμορφώνει σε έναν φιλογιακωβίνο με τη λενινιστική έννοια. Τελικά, η «μπολσεβικοποίηση» του Gramsci συνεπάγεται την γιακωβινικοποίησή του. Από τον πρωταγωνιστικό ρόλο των συμβουλίων σε κείνον του κόμματος. Από τον αντιγιακωβινισμό στον γιακωβινισμό. Σε συνθήκες στις οποίες το κομμουνιστικό κόμμα πρέπει να προπαρασκευάσει την επανάσταση, να φωτίσει τις μάζες, να εξαλείψει την αντίδραση όχι μόνο της αστικής τάξης μα και του σοσιαλιστικού κόμματος, να που ο Gramsci κάνει δική του τη φόρμουλα του Λένιν: οι κομμουνιστές είναι οι νέοι γιακωβίνοι, οι σοσιαλιστές οι νέοι γιρονδίνιοι. Το 1921 που το κομμουνιστικό κόμμα «συνεχίζει τις παραδόσεις των γιακωβίνων της γαλλικής επανάστασης ενάντια στους γιρονδίνους», «οι κομμουνιστές είναι γιακωβίνοι για το συμφέρον του προλεταριάτου και των αγροτικών μαζών, που προδίδονται από τους σοσιαλιστές, όπως έναν αιώνα πριν που προδόθηκαν τα συμφέροντα της επαναστατικής τάξης από τους γιρονδίνους». Είναι βήματα εύγλωττα και διαφορούμενα εκείνα του 1917-1918 κι αυτά που ως τώρα παρέθεσα.

Η μαγεία του ολοκληρωτικού κράτους

Στα «Τετράδια της φυλακής», ο Gramsci αναπτύσσει με μεγάλο πλούτο αρθρών την ιστορικο-πολιτική κρίση του για το γιακωβινισμό. Κι εδώ γίνεται κατανοητός σαν θετικό μοντέλο, σαν ιδρυτικό στοιχείο της θεωρίας και της πράξης του νέου κόμματος. Πριν απ' όλα, ανάγκη είναι να σημειώσουμε πως ο Gramsci χαράσσει μια συγκεκριμένη γραμμή που συνδέει το γιακωβινισμό με την ιταλική πολιτική παράδοση. Όταν παρουσιάζεται ευκαιρία εξομοιώνει το μάθημα του Μακιαβέλλι με εκείνο των γιακωβίνων. Μακιαβέλλι και γιακωβίνοι προσπάθησαν να διαμορφώσουν μια αυθεντική «λαϊκή – εθνική συλλογική θέληση», βλέποντας σ' αυτή αμυδρά τις προϋποθέσεις για την πνευματική και ηθική μεταρρύθμιση και την είσοδο των λαϊκών μαζών στην πολιτικο-κοινωνική σκηνή. Ο Gramsci φτάνει στο σημείο να θεωρήσει τους γιακωβίνους σαν «μια κατηγορηματική ενσάρκωση του Ηγεμόνα του Μακιαβέλλι».

Στα «Τετράδια» ο Gramsci αποκρούει δραστικά κάθε κατηγορία για έλλειψη πραγματισμού και ορθολογισμού που κατευθύνεται ενάντια στους γιακωβίνους. Αντίθετα, αυτός θεωρεί τους γιακωβίνους σαν ένα παράδειγμα εξαιρετικού ρεαλισμού. Οι γιακωβίνοι ήσαν υπερρεαλιστές, διαβεβαιώνει. Αυτός θερεί τη γλώσσα τους και την ιδεολογία τους όχι σαν μια εκδήλωση ασάφειας, αλλά σαν μέσο αποτελεσματικής κινητοποίησης των «απαραίτητων πολιτικών ενεργειών για τους σκοπούς της επανάστασης». Με αυτή την έννοια δίνει μια αντίθετη κρίση προς εκείνη του Μαρξ, σύμφωνα με την οποία οι γιακωβίνοι αντέταξαν στην αστική κοινωνία των πολιτών ένα ιδεολογικο-πολιτικό σχέδιο που

δεν ήταν συναφές με την ανάπτυξη της πρώτης, επειδή βλέπει στους γιακωβίνους εκείνους που εργάζονται για να «παγιοποιήσουν και να καταστήσουν διαρκή την άνοδο της επαναστατικής τάξης στην εξουσία». Μόνο βγάζοντάς τους έξω από το ιστορικό τους περιβάλλον, οι γιακωβίνοι μπορούν να θεωρηθούν φρενολόγοι και με αφηρημένες ιδέες. Κατά την κρίση του Gramsci, αντίθετα, οι γιακωβίνοι είναι οι αληθινοί θεμελιωτές του σύγχρονου κράτους και του σύγχρονου έθνους στη Γαλλία. Αυτός ο σκοπός επιτεύχθηκε –κι εδώ βρίσκεται η πλήρης σημασία του γιακωβινισμού σαν μοντέλο της δικτατορίας– κυρίως χάρη στην ικανότητα του κόμματος του Ροβεσπιέρου να «εκμηδενίσει τις αντίπαλες δυνάμεις ή τουλάχιστον να τις καταστήσει αδύναμες ώστε η αντεπανάσταση να γίνει αδύνατη». Αν οι γιακωβίνοι –συνεχίζει ο Gramsci– άσκησαν βία, το έκαναν στα πλαίσια της θετικής ιστορικής ανάπτυξης. Ωστε η δικτατορική ενέργεια τους ήταν ένα απελευθερωτικό στοιχείο και μη αντι-ιστορικό. Αυτοί υπήρξαν ρεαλιστές τύπου Μακιαβέλλι και καθόλου δεν είχαν αφηρημένες απόψεις. Ο αποκαλούμενος δογματισμός των γιακωβίνων, για τον Gramsci ήταν, στην πραγματικότητα η παρουσία των συμφερόντων της κοινωνικής ομάδας τους.

Ο κομμουνιστής Ηγεμόνας

Η ροβεσπιεριστική, επίσης, απόπειρα να εισάγει τη λατρεία του ανώτατου Όντος, θεωρείται θετική από τον Gramsci. Αυτός που έχει κατά νου το κομμουνιστικό σχέδιο για μια ηθική και πνευματική μεταρρύθμιση στις μάζες, η οποία συγκολλά ολοκληρωτικά κοινωνία πολιτών και κράτος, βρίσκει σε κείνη την απόπειρα των γιακωβίνων ένα προηγούμενο στοιχείο μεγάλης αξίας. Και να σημειώσουμε πως ο Gramsci αναλύοντας ακριβώς τη «γιακωβίνικη πρωτοβουλία να θεσπίσουν τη λατρεία του ανώτατου Όντος», την κρίνει σαν ένα έργο που οι γιακωβίνοι μπόρεσαν να θέσουν, κι επομένως έχει τον «απελπισμένο» χαρακτήρα της αναζήτησης της μεταρρύθμισης. Ένα παράδειγμα όμως, γόνιμο και καθόλου αρνητικό. Εκείνο που οι γιακωβίνοι προσπάθησαν να κάνουν με τη λατρεία του ανώτατου Όντος ήταν να «φτιάξουν μια ταυτότητα ανάμεσα στο κράτος και στην κοινωνία των πολιτών», να ενοποιήσουν δικτατορικά τα ιδρυτικά στοιχεία του κράτους στην πιο οργανική και ευρύτερη έννοια, «να σφίξουν στη γροθιά τους όλη τη λαϊκή και εθνική ζωή». Όμοια, οι γιακωβίνοι, έθεσαν τις βάσεις της χειραφέτησης του κράτους από την εκκλησία, του σχηματισμού του «σύγχρονου λαϊκού κράτους».

Μια τελευταία ένδειξη του τρόπου με τον οποίο ο Gramsci χρησιμοποιεί την κατηγορία του γιακωβινισμού για να κρίνει την εθνική ιστορία. Αν ο γαλλικός γιακωβινισμός είναι γι' αυτόν ένα μοντέλο κινητοποιήσεων των αστικών και αγροτικών λαϊκών μαζών για να δοθεί μια νέα βάση, σύγχρονη, στο αστικό κράτος, το κόμμα της δράσης, στο Risorgimento, αντιπροσωπεύει ένα μοντέλο ανικανότητας για να ασκήσει ένα προοδευτικό ρόλο γιακωβινικού τύπου. Το κόμμα της δράσης, αγνοώντας το αγροτικό ζήτημα, δεν μπόρεσε να αντιπαραθέσει μια συγκεκριμένη πρωτοβουλία σε κείνη των μετριοπαθών. Οι ιταλικές αγροτικές μάζες παρέμειναν δίχως μία καθοδήγηση, ακριβώς γιακωβινικού τύπου. Ο Gramsci γράφει: «Στο κόμμα της δράσης δεν υπάρχει τίποτα που να ταιριάζει με τη γιακωβίνικη διεύθυνση, με την αλύγιστη θέληση να γίνει ιθύνουσα δύναμη». Είναι φανερό πως ολόκληρο το γκραμισιανό σχέδιο για την ηθική και πνευματική μεταρρύθμιση των μαζών, την κινητοποίηση, έργο του κόμματος, του προλεταριάτου, των αγροτών και των διανοούμενων, την τροποποίηση, μέσω της δικτατορίας, των σχέσεων μεταξύ κοινωνίας των πολιτών και κράτους σ' ένα πλαίσιο «ολότητας», τέτοιο που να καθιστά συναφή δομή και υπερδομή, πάνω στο θεμέλιο της κατάργησης των ατομικών και ιδιαίτερων συμφερόντων, διαμορφώνεται σαν ανάληψη και εκπλήρωση από τη μεριά του κομμουνιστή Ηγεμόνα, μιας πολιτικής συζήτησης, που τέθηκε ήδη από το Μακιαβέλλι και ακολουθήθηκε σε ιστορική κλίμακα από τους γιακωβίνους. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως ο Gramsci έβλεπε στον Λένιν το νέο Ροβεσπιέρο. Αυτός υιοθέτησε έτσι τη σύγκριση που είχε κάνει μεταξύ των δύο, ο νεαρός Τρότσκι το 1904, μετατοπίζοντας όμως την εκτίμηση από τον αρνητικό πόλο στον θετικό.